

AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

BISERICA EPISCOPALĂ

DIN 96

CURTEA DE ARGHEȘ

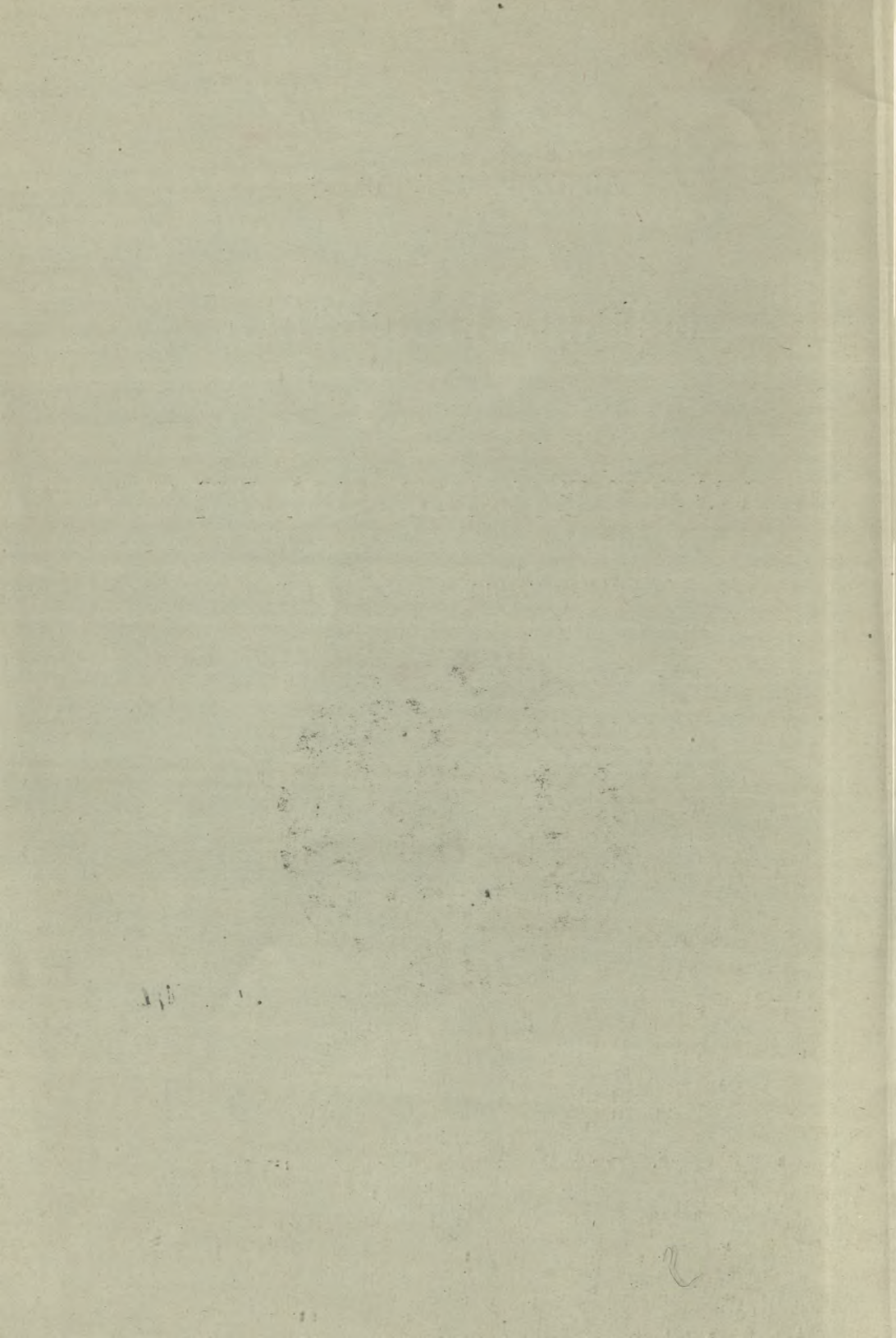
CU PRILEJUL UNEI PUBLICAȚII STREINE

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-sor I. ST. RASIDESCU
16, Strada PARIS (Doamnei), 16.

1913

B.I.R.
1840

AL. TZIGARA-SĂMURÇAȘ

BISERICA EPISCOPALĂ
DIN
CŪRTEA DE ARGHEȘ

CU PRILEJUL UNEI PUBLICAȚII STREINE

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-sor I. ST. RASIDESCU
16, Strada PARIS (Doamnei), 16.

1915

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1925

1925

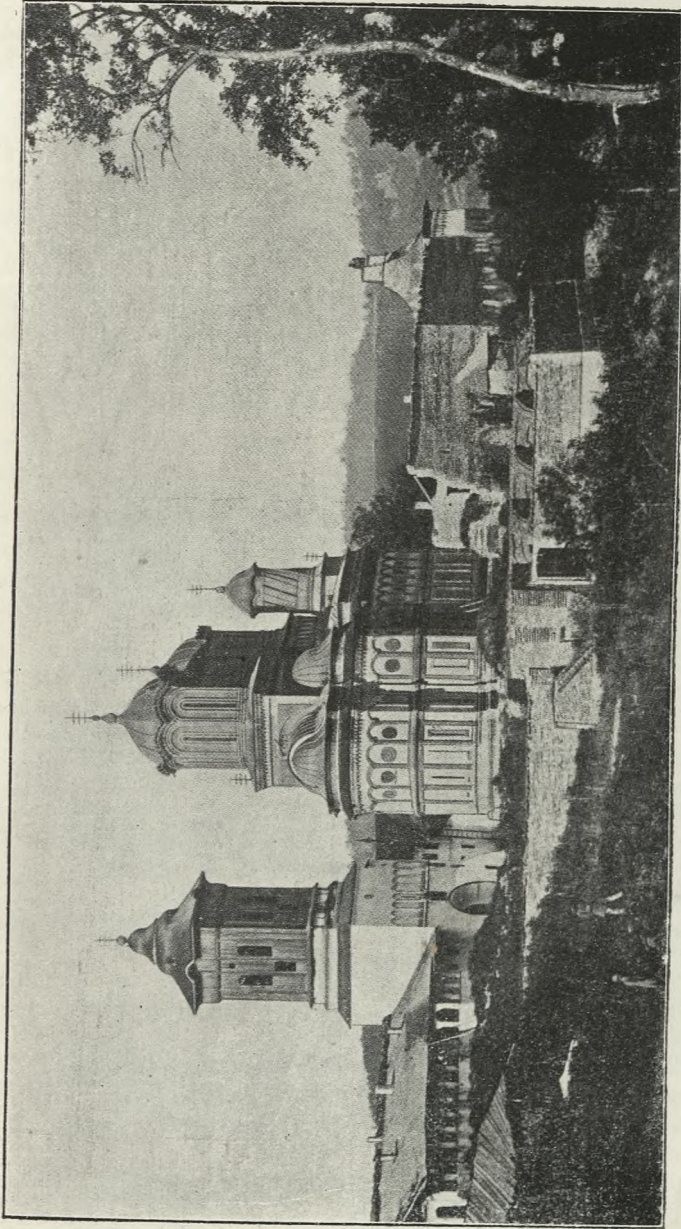
THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1925

1925

2

Vederea generală a M-rei din Curtea de Argeș, pe la 1860; după fotografia lui Hansen.
Unicul exemplar cunoscut în țară se află în colecția Muzeului de artă Națională.

„Ne sutor supra crepidam“

Biserica lui Neagoe Voevod din Curtea de Argeș este una din minunile artistice cu care ne putem fâli, cu drept cuvânt. Ea este unică în felul ei nu numai în țara noastră, dar nu are pereche nici peste hotare.

Insemnătatea ei depășește cadrul restrâns al istoriei arte românești. Un loc de cinste i se va rezervă, cu siguranță în conspectul general al evoluării artei universale, atunci când ea va fi destul de cunoscută și în streinătate. De aceea, cu mulțumire trebuie să salutăm orice încercare de a se face cât mai cunoscută frumoasa noastră biserică. Cu condiție, însă, ca publicațiile ce apar să aducă o notă nouă, în afară de cele spuse de mult, sau să fie cel puțin exacte; iar reproducerile ce se dau să fie cinstitute. Altfel ne aduc mai mult ponos decât folos, discreditând pe nedrept monumentele noastre.

Cu mare părere de rău suntem nevoiți să constatăm că tocmai în categoria acestor publicații, mai mult dăunătoare, cade și ultima lucrare a d-lui Iaffé (1). Editată într'un format și cu un lux extraordinar, această publicație se impune celor mulți, cari se lasă ademeniți de bogata înfățișare a volumului și de profusiunea reproducerilor. Sub haina această pompoasă, ascunzându-se însă un text care contrastează tocmai prin sărăcia lui, și niște desene a căror veracitate e în proporție inversă cu locul enorm ce ocupă, am crezut de a mea

(1) *Die Bischöfliche Klosterkirche zu Curtea de Argeș in Rumänien*, mit Unterstützung der Landesbehörden und nach eigenen Studien herausgegeben von *Franz Iaffé*, Kgl. Baurat. 1 folio mare 134+52 pp. cu numeroase planșe, desene și reproduceri fotografice. Weis & Comp. Berlin 1911 Preț 150. Mk.

datorie să restabilesc adevărul. Cu atât mai mult, cu cât ar fi prea înjositor pentru noi, ca să lăsăm să se acrediteze părerea, că e de ajuns ca o publicație să fie într'altă limbă și într'un format mai neobișnuit pentru ca, fără alt criteriu, să o admitem drept bună. Iar lucrarea de față este cea mai îndrăzneată încercare de acest fel, din câte s'au manifestat până aci. Se impune dar ca să protestăm energic în potriva unor asemenea publicații, care, întocmai ca și anumite mărfuri, cred că se pot încă introduce în depărtata noastră țară, chiar dacă calitățile reale sunt înlocuite prin aparențe falacioase.

Supusă unui examen obiectiv și conștiincios, lucrarea d-lui Iaffé se dovedește a fi o compilare fără nici un interes din punct de vedere al textului, și o falșificare a reproducerilor grafice, după cum se va dovedi prin alăturările ce urmează.

Dintr'o simplă răsfoire a cărții, reiese clar intențiunea de a uimi prin volumul cât mai umflat al lucrării. Această idee singură a preocupat pe autor. Altfel nu se explică luxul absolut inutil de a redă textul în limba germană și franceză, în coloane paralele separate prin largi spații goale. Traducerea franceză este, ca și textul german de altfel, din cele mai stângace și greoaie, mergând chiar până la neînțelegere. Termenii speciali sunt în deosebi rău și confuz redați. Astfel în loc de clasicul «nartex» apare echivocul «Vorhalle», încă și mai rău redat în traducere prin «parvis». Acest din urmă numai corespunde deloc cu realitatea, fiind «la place *devant* la grande porte d'une église ou d'une cathédrale», după definițiile curente. Deasemeni nenorocită e traducerea: «Kleinkunst = l'art en petit» (p. 103) ș. a. m. Surprize ca «la colonne de Trajane est fait de marbre» (p. 11) se regăsesc prea des, pentru a fi considerate ca simple scăpări.

Înainte însă de a intra în amănunte, să arătăm cât de neîndreptățite sunt pretențiile autorului de a ne da o lucrare «după studii proprii», când în realitate nu este decât o compilare rea a lucrărilor anterioare. Căci în zadar se laudă autorul în introducere (p. 3) că în urma «întreitei sale șederi în țară în 1906, 1907 și 1911 i se părù ca o datorie naturală(?) să facă cunoscut acest giuvaer al arhitecturii», când bine cunoscut ne este că petrecerea sa la noi a constat în simple excursii de orientare numai. Printr'o așa de repede vizitare a monumentelor noastre, autorul, cu totul nepregătit în această direcție, nu a putut nici să observe bine, deci încă și mai puțin să pătrundă spiritul arhitecturii noastre. Iar pentru a da după desene proprii reproducerile cu cari se fălește

lucrarea, i-ar fi trebuit o muncă neîntreruptă de mai multe luni la fața locului și niște schele, pe cari nu le-a avut. Pe nedrept deci se pretinde autorul desenurilor pe cari, după cum vom vedea, și le-a însușit dela alții, falsificându-le pentru că nu le-a înțeles.

Partea textului este la fel împrumutată și cârpită din fragmente din lucrările anterioare, fără nici un control sau o contopire a materialului adunat. Lipsa de cohesiune a expunerii ne lasă să ghicim fiecare dată când apare transcrierea unei fișe nouă, de cele mai multe ori fără legătură cu cea precedentă. Pentru a lungi expunerea, se adaogă la subiectul lucrării capitole care nu au legătură directă cu el.

Bibliografia înșirată la sfârșitul volumului este tot atât de umflată și inexactă ca și restul: unele titluri traduse, altele date în limba originalului, fără nici-o normă fixă. Cele mai multe lucrări citate în bibliografie nici nu au fost utilizate. În schimb însă autorul se crede îndreptățit, odată că a amintit anume lucrări în bibliografie, să extragă părți întregi din ele fără altă indicație. Astfel lucrarea lui Reissenberger, din 1860, este aproape în întregime transcrisă (1); Rumstorfer e de asemenea larg pus la contribuție fără vre-o mențiune specială.

În genere autorul traduce, fără discernământ, ori ce găsește referitor la arta noastră, preocuparea lui fiind de a îngroșa cât mai mult volumul. Caracteristic e astfel faptul că, deși fără nici-o legătură directă cu biserica dela Argeș, vedem că se dă un loc larg de tot biseriței din Filipeștii de Pădure. Despre aceasta existând un mic studiu, făcut în împrejurări cu totul particulare, după care d-l Iaffé și a procurat traducerea, d-sa a și introdus-o în lucrarea sa, deși, adaug, nu există nici-o motivare: ea servă aci drept simplă umplutură. Aiurea găsește o listă a celor peste 40 de biserici atribuite lui Ștefan Voevod; deasemenea, deși fără altă legătură, o introduce și pe aceasta, umflând astfel textul cu înc'o pagină.

Dar nici capitolele referitoare la subiectul cărței nu sunt mai ferite de digresiuni, uimitoare prin naiitatea lor.

În introducere nu se mulțumește a exprima recunoștința autorităților și persoanelor cari l'au ajutat—și fără de al căror binevoitor și îngăduitor sprijin lucrarea nu i-ar fi fost posibilă—dar

(1) Aceiaș soartă a mai avut-o lucrarea aceasta și în 1886. Cu prilejul târnosirii bisericii din nou restaurate, s'a publicat de Gr. Tocilescu o traducere nemărturisită a broșurei lui R., adăogând-se unele notițe noi date de arhitectul restaurator precum și darea de seamă a serbărilor dela sfințire. Pe ambele le-a utilizat d-l I.

înșiră, cu un lux neobișnuit, până și pe legătorul, pe litograful și pe toți fotografi, cari au contribuit la scoaterea acestui op monumental în felul său.

Din toată această introducere (p. 1 — 6), singurul pasaj într'adevăr original al autorului este cel referitor la aspectul bisericii. În dorința sa de a spune tot binele, de care este capabil, despre acest monument, D-l Iaffé laudă «l'aspect élané du monument» sau și mai clar în textul german: «die jungfräulich schlanke u. phantastische Erscheinung des Bauwerks» (p. 3). Și tocmai această calitate lipsește, din păcate, monumentului nostru. Fără a intra în expunerea motivelor care ar explica această lipsă de proporție, prin care păcătuște biserica, e suficient să adaug că ea este vizibilă pentru orice ochiu întrucâtva

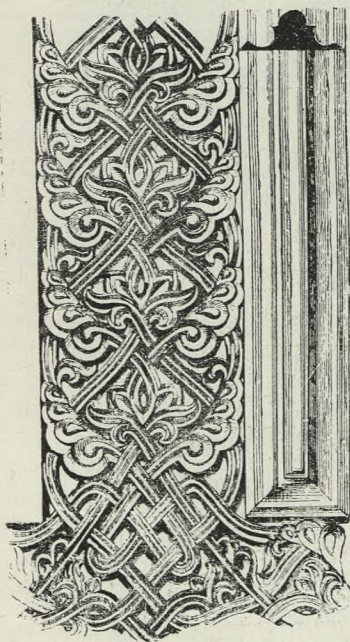

Fig. 1. — Reissenberger, p. 194.

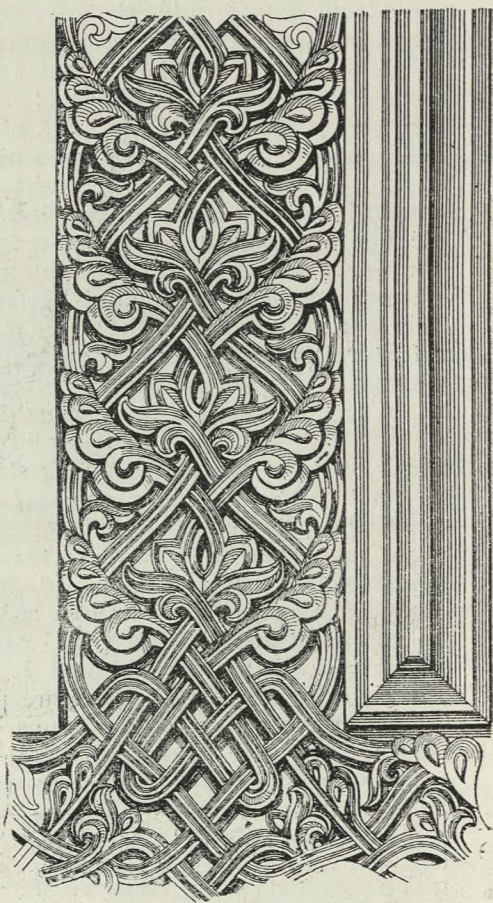

Fig. 2. — Iaffé, pl. 9.

deprins a judecă aspectul unui monument. Cea mai bună dovadă că, pe lângă atâtea alte calități, tocmai svelteța lipsește bisericii, este însăși mărturisirea arhitectului restaurator al acestui giuvaer al artei noastre. În notița dată de d-l Lecomte du Noüy în «Guide-Ioanne», d-sa singur recunoaște că edificiul este «un peu court et trapu». Oricine se poate convinge de altfel, într'o perspectivă a bisericii, că turlile apasă greu asupra clădirei mult prea redusă și nu fericit proporționată, față de desvoltarea și splendoarea turlor mai ales. Comparația bisericii deci cu «l'apparition d'une jeune fille idéale, semblable à une fiancée céleste» (p. 84) este cu totul

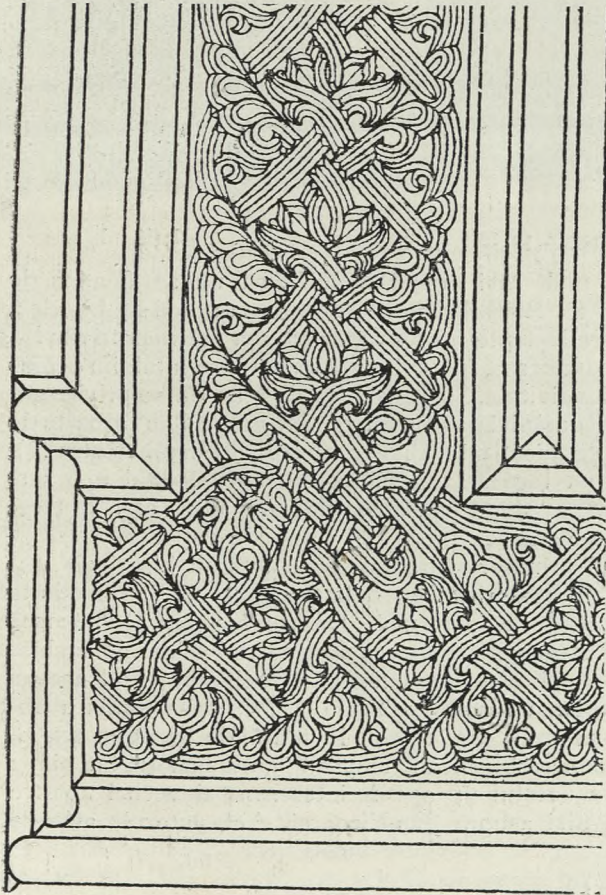

Fig. 3.
 Reproducere
 întocmai a
 sculpturei
 dela biserică.
 Toate dese-
 nurile după
 original, aci
 reproduse,
 sânt făcute
 de către ar-
 chitectul res-
 taurator d-l.
 A. Lecomte
 du Noüy.

deplasată și de un gust foarte dubios. Autorul însă ține la descoperirea sa, căci la pag. 58 revine asupra acestui «aspect gracieux, élané, virginal»!

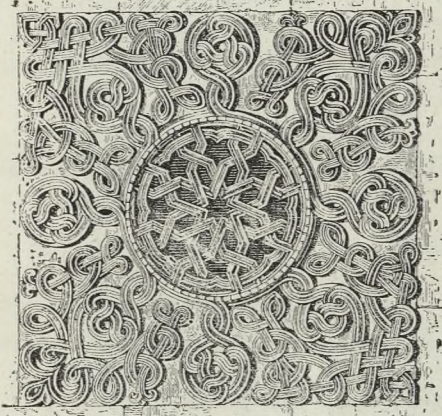

Fig. 4.—Reissenberger, p. 199.

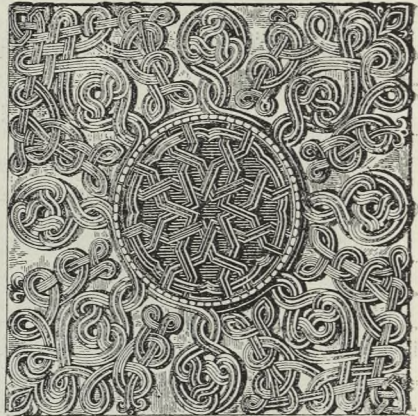

Fig. 5.—Iaffé, pl. 10.

Ar fi făcut mult mai bine D-l Iaffé, să nu se fi atins de această «Belle au Bois dormant», cum numește d-sa biserica, decât să ne-o redeștepte prin asemănări așa de nepotrivite!

Lăsând introducerea, în capitolele următoare întâlnim aceiași incoerență și naivitate. Sub cuvântul de a ne da «o privire generală asupra României de azi» (p. 7—25), autorul ne vorbește de toate și chiar de țuica, mămăliga, pastrama și borșul nostru (1), care nu prea au legătură cu subiectul cărței. Restul e o sarbădă rezumare a stărei agricole, miniere etc., etc. a țării noastre, lipsită de orice interes și plină de repetiții.

Cu capitolul următor «istoricul construcțiunii bisericeii», intrăm, în fine, în materie. Dar dela început ni se dovedește lipsa de cunoștințe a autorului. Despre biserica Domnească din Curtea de Argeș ne spune că are «abside laterale închise în linii drepte», pe când caracteristica vechiului tip al acestei biserici este tocmai forma basilicală și deci lipsa totală a absidelor, ce apar mult mai târziu. În afară de menționarea tînichelei ce acoperă biserica și clopotnița, nu mai găsim nimic alt nici asupra acestui tip așa de interesant al vechei noastre arhitecturi și nici asupra Sîn-Nicoarei. Aci, autorul, atât de

(1) p. 10, 12, 16.

limbut aiurea, ar fi avut cea mai nemerită ocazie să ne arate cunoștințele sale arhitectonice. D-sa se mulțumeste a redă un rezumat din Reissenberger pe care însă, întrucât privește

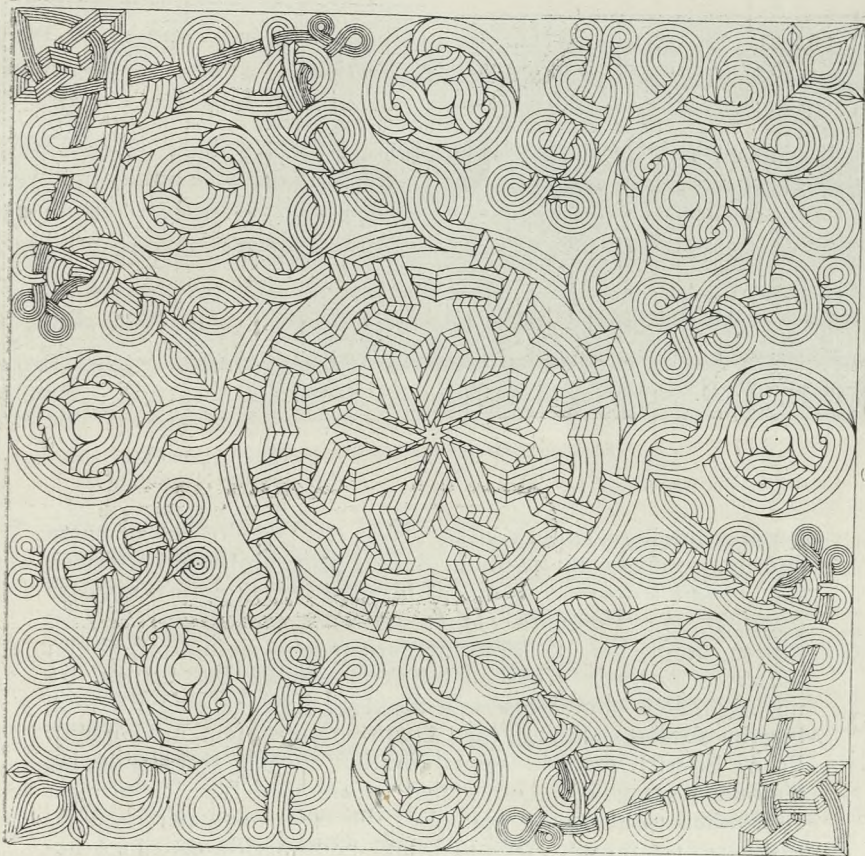

Fig. 6. — Desenul sculpturei originale.

planul bisericii Domnești, nici nu l'a înțeles, comițând enorma greșală relevată mai sus. Aceasta e singura notă originală.

Aceiaș incompetență ne desvăluie autorul când se încumetă a descrie planul bisericii episcopale, depărtându-se pentru moment de Reissenberger, pe care în genere are bunul simț de a-l urmă intocmai, distribuind numai altfel materia. In cazul de față d-l Iaffé a vrut însă să fie original, profitând de co-

municările verbale și scrise ce a adunat dela persoanele mai competente decât d-sa din țara noastră, care au răspuns la insinuantele sale întrebări. Din nefericire însă pentru d-sa, nu

Fig. 7.—Iaffé, pl. 10
după Reissenberger p. 199.

Fig. 8.—Detaliu
din desenul originalului.

a putut înțelege lămuririle ce i s'au dat ; și de aci se naște enorma confuzie ce găsim la dânsul asupra planului bisericii. La început (p 4) ne spune că biserica constă dintr'o «*grosse quadratische Vorhalle* (1) (= un vaste parvis carré)» care servea drept loc de înmormântare pentru domnitori, și din «*biserica propriu zisă*» cu cele trei abside. Dar la pag. 51 ne asigură că planul bisericii reunește într'una singură două biserici absolut distincte, care alcătuiesc un tot (einem Ganzen). Prima biserică este de «gen bizantin» cu cele trei abside, iar a doua e «capela comemorativă». Care este biserica propriu zisă, adică totul unitar rezultând din cele două părți așa de distincte, nu reiese. Această primă nedumerire este încă accentuată prin explicațiile ce urmează ; sensul acestora neputându-l înțelege, transcriu pasagiul întocmai, ca ilustrare a confuziei ce stăpânește pe autor. Imediat după lămurirea de sus, autorul adaugă : «on a bien essayé de comprendre sous une

(1) După cum am arătat termenul Vorhalle = parvis este absolut fals. În cel mai bun caz se poate întrebuința în loc de exonartex, arătând slonul, atrium sau tinda deschisă a bisericilor noastre. Aceasta lipsind însă la Arges, după cum însuș autorul constată (p. 51 și 55), nu prin confuzie, ci prin neștiință se explică eroarea autorului.

même signification l'église proprement dite, c-à-dire l'intersection avec les trois absides, comme chapelle commémorative, mais c'est là une prétention à peine admissible en raison de la

Fig. 9.—Iaffé, pl. 10, după fot. S.

grandeur de l'espace». Traducerea fiind, ca peste tot, foarte relativă, redau și textul german, care nu e mai clar însă : «man hat wohl auch gelegentlich (unde?) die eigentliche Kirche, d. h. die Vierung mit den drei Apsiden, als Gedächtnisskapelle für den vorderen Raum bezeichnen wollen, jedoch, ist dies der *absoluten* (?) Größe des Raumes wegen kaum angängig». Ar reeși deci, că din cauza «absolutei mărimi a spațiului(??)» cele două părți nu pot constitui biserica propriu zisă! Totuși, imediat ni se afirmă că asemenea «traseuri» (!) se întâlnesc la Cozia, Horez și Trei Erarhi». Comparația este absolut falsă și deplasată. Biserica din Argeș nu are nici o legătură cu Cozia și Trei Erarhi, de care diferă în totul ; iar intercalarea Horezului între celelalte două biserici, cărora e cu mult ulterior, e nepermisă. Ne putând nici pricepe și încă mai puțin explică nepotrivirea între cele două părți constitutive ale bisericii din Argeș, d-l I. se încurcă cu forma bisericilor cu o navă longitudinală tăiată de una transversală (în cazul de față ar fi absidele); interpretare care deasemenea nu e nici decum aplicabilă la Argeș.

Nepotrivirea în plan, aci semnalate, îi corespund cele două turlle egal impunătoare. Pentru toți cercetătorii, începând cu Reis-

senberger (1), impresia generală a bisericii este turburată prin ușa enormă, ce desparte biserica, împiedicând libera contemplare a bolților; după d-l Iaffé însă tocmai aceasta «donne

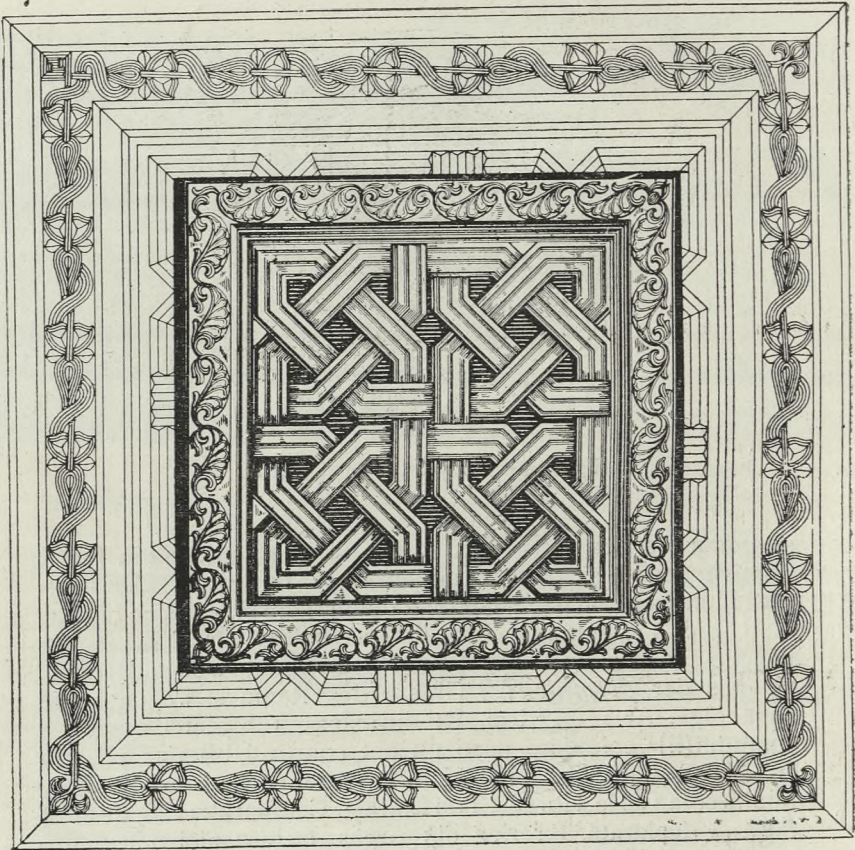

Fig. 10.—Interiorul după Iaffé, pl. 10-a. Chenarul exterior după desenul originalului.

à l'ensemble une impression d'harmonie parfaite». Cu această banalitate, având intenția de a născoci merite și acolo unde nu există, termină autorul capitolul asupra planului bisericii.

(1) Der Eintretende wird durch die Einwirkung zweier Centraltheile (Hauptkuppeln) nicht menig beirrt u. es entsteht gleichsam ein Zwiespalt in seinem Gemüthe... p. 181.

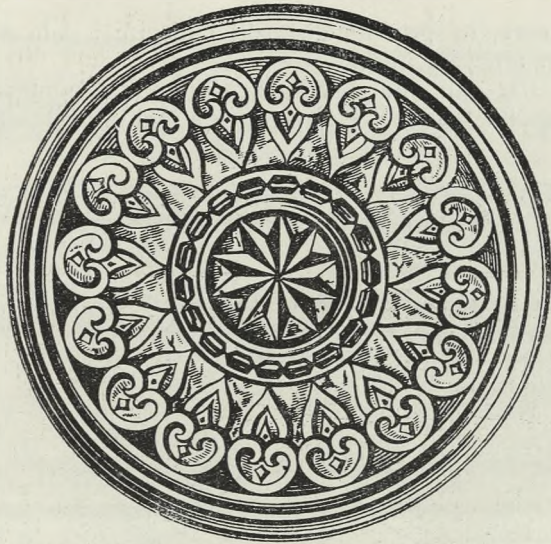

Fig. 11. — Iaffé, pl. 10 b.

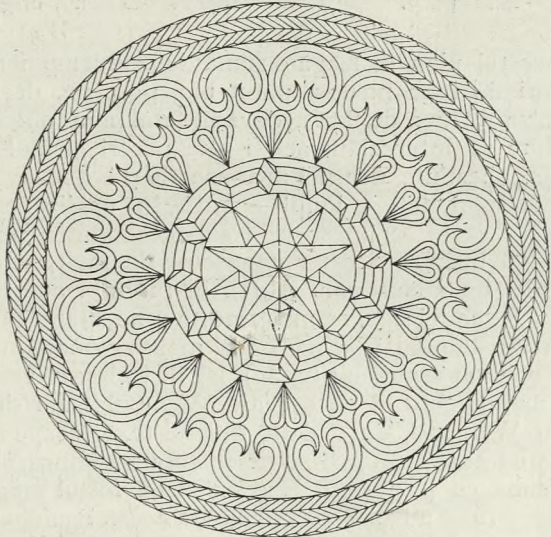

Fig. 12. — Desenul originalului.

După ce a găsit mijloc să-l mai lungească prin intercalarea unor întregi pasagii împrumutate de aiurea asupra artei mu-

sulmane, care, în privința dispoziției bisericei dela Argeș, nu au nici un amestec însă.

Am insistat mai mult asupra acestui punct, pentru că chestiunea planului bisericei e desigur cea mai importantă. De al-

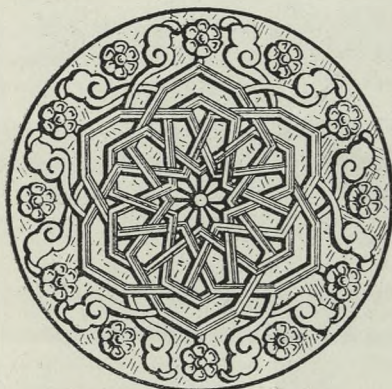

Fig. 13.—Iaffé, pl. 9.

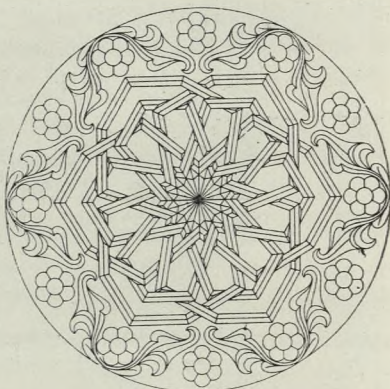

Fig. 14.—Desenul originalului.

cătuirea acestui plan se leagă o sumă de probleme nerezolvite încă, pe cari d-l Iaffé nu le-a putut nici percepe, deci și mai puțin rezolva. Critica de față a devenit fatală prea lungă, pentru a ne permite să intercalăm aci și alte păreri și ipoteze asupra planului, chestiuni de altfel neatinse de d-l I.

După exemplul dat, e inutil a intra în analiza celorlalte capitole, care toate se întrec prin superficialitatea lor. Peste tot o sarbădă înșirare a celor cunoscute de mult, fără nici o critică și nici un adaos nou. Altfel, în privința autorului bisericei și a legendei sale, se mulțumește a ne spune că originea spaniolă a lui Manole i se pare cea mai verosimilă, fără însă a adăoga nici un argument (p. 34). Iar în înșirarea variantelor legendei, menționând și pe cea aromână publicată de Seminarul d-lui Weigand, de o dată, în plin text, începe să înșire pe îndelete cu nume proprii pe «escelența sa Ministrul nostru care împreună cu profesorul Hașdeu și cu fostul secretar general al Ministrului au sprijinit înființarea acestui seminar». Fără să-și dea seamă întru cât asemenea amănunte, absolut inutile, produc impresie penibilă într-o lucrare ce ar trebui să aibă un caracter strict științific. Toate aceste digresiuni și nemotivat repetate nume proprii, de excelențe și alte persoane par-

ticulare (1), accentuează intențiunile și preocupările mai mult mercantile decât artistice ale improvizatului autor.

Căci aceasta este impresia definitivă: d-l Iaffé e copleșit de subiectul ales pe care nu l-a înțeles și pentru a cărui tratare serioasă este cu totul nepregătit. A crezut că e de ajuns, după cum se laudă, să-și procure traducerea puținului ce s'a scris în românește în această privință, pentru ca, cu ajutorul acestor fișe și cu extrase largi din alte lucrări, să poată înșghebă o lucrare. Văzurăm ce a reușit într'adevăr să ne dea, cu toate că la o primă revizie i s'au îndreptat și suprimat dela noi din țară erorile grosolane ce mișunau.

* * *

În afară de text, lucrarea d-lui Iaffé cuprinde și o parte ilustrată de o surprinzătoare bogăție. Încât toți aceia, cari vor fi îndurat deziluzia textului, se așteaptă la o compensație prin amploarea documentelor grafice. Planșe colorate, deseneuri, planuri de ansamblu și de detalii, schițe și o profuziune de fotografii, din care multe chiar în afară de subiect, ne fac să credem că asupra acestei părți documentare a ținut să insiste mai mult autorul. Și cu drept cuvânt: un album complet al unui monument dă cea mai bună imagine a lui, înlocuind adesea cu folos orice altă descriere. Cu condițiune să ne dea o reproducere absolut fidelă a originalului. Căci altfel, oricât ar fi de frumoase, ele pierd orice valoare documentară, falsificând caracterul monumentului.

Și tocmai de această vină s'a făcut culpabil D-l Iaffé: deseneurile sale sunt false. Nu prin descrieri, ci prin alăturarea documentelor chiar voi face proba evidentă a afirmațiunii mele.

Dar înainte de a purcede la compararea deseneurilor, țin să arăt că în zadar autorul se laudă a ne da o lucrare după studii proprii și după releveurile «(zeichnerische Aufnahmen)» ce ar fi făcut singur în decursul «întreitei» sale petreceri în țară. Și deși nicăeri nu menționează împrumutarea vreunui desen sau plan, totuși aceste documente sunt luate după alții și prefăcute numai de D-sa. Procedeele ce a întrebuițat sunt foarte simple, iar sorgințile sale se reduc la două numai. Pe acestea însă le-a utilizat—ca să nu zicem altfel—pe deplin.

(1) Menționând în treacă M-rea Dealului — deși ar fi fost interesant să se oprească mai mult asupra acestui caz — vedem că o citează «Kloster Deal resp. Drăghiceanu», sau în fr. «le Monastère de Deal et de Drăghiceanu» (p. 41). Rostul acestei împerecheri nu-l pricepem, ca și altele multe.

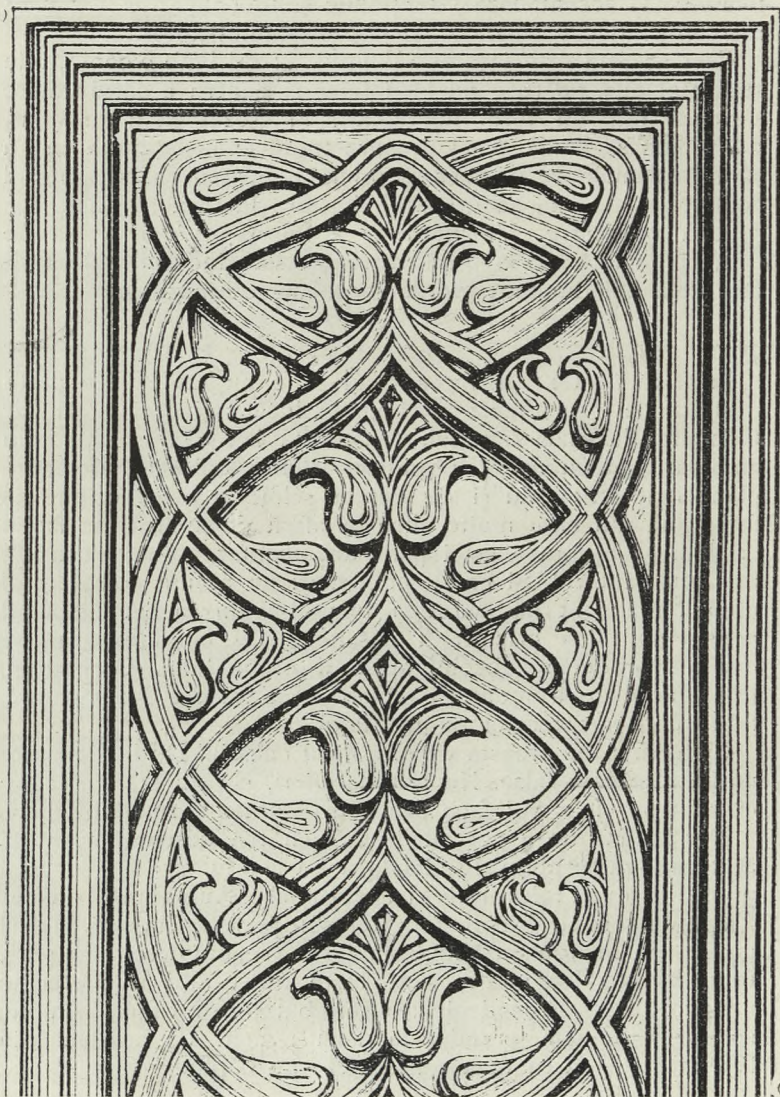

Fig. 15.—Iaffé, pl. 9-a.

Intâi și-a însușit, mărindu-le numai pe cale mecanică, toate desenurile și chiar planurile lui Reissenberger, fără a indica, după cum e dator și uzul, origina lor. A căutat din potrivă prin suprimări sau, în două trei cazuri numai, prin adăogiri

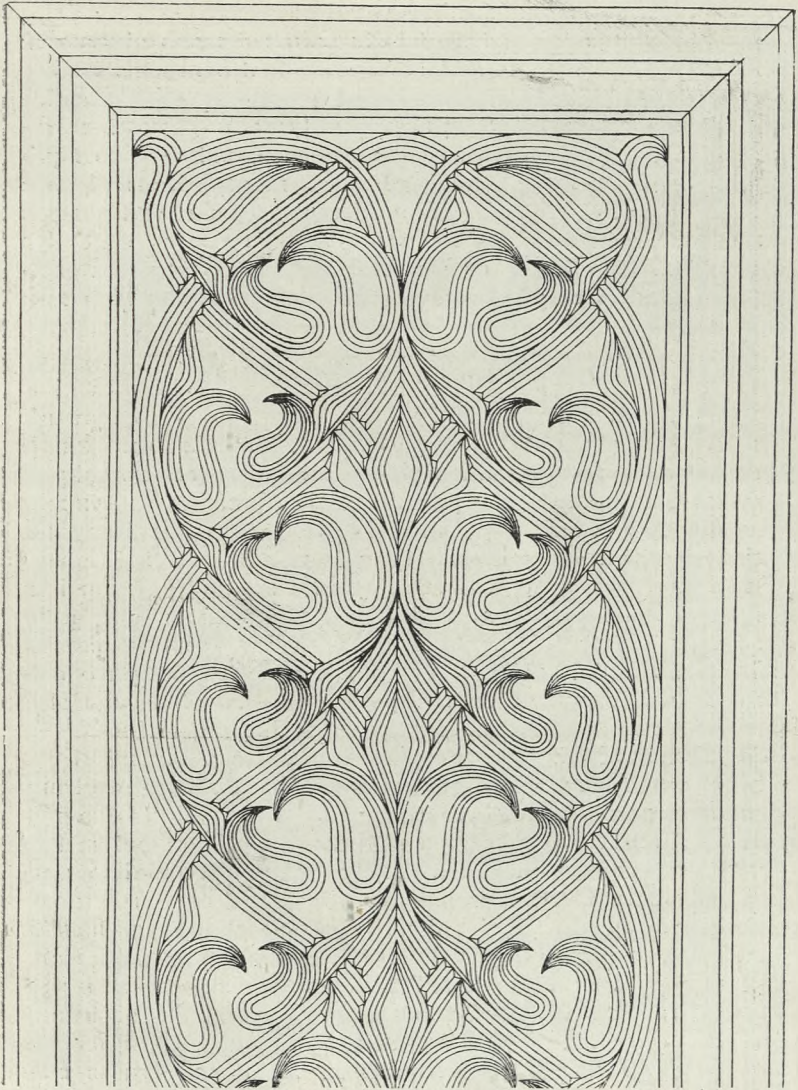

Fig.15.—Desenul originalului.

să ne dea iluzia că desenurile sale nu ar fi simpla reproducere după originale indicate.

Studiul lui Reissenberger nu cuprinde însă decât un număr restrâns de reproduceri : câteva tipuri numai din fiecare specie

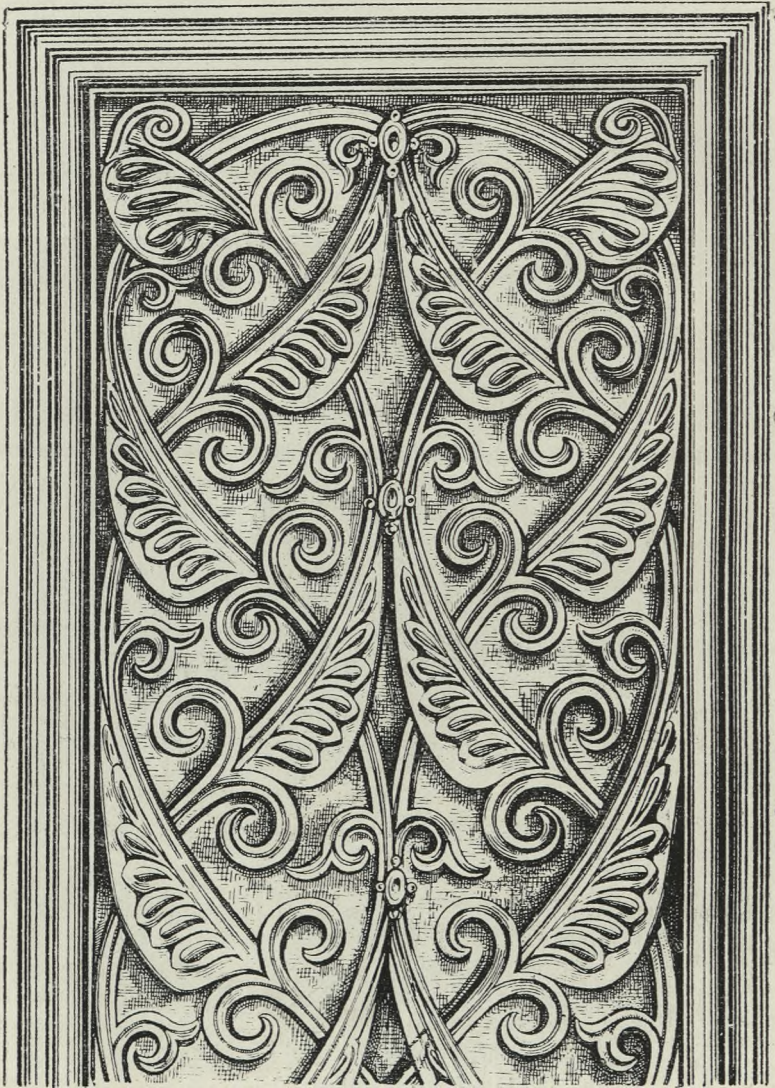

Fig. 17.—Iaffé, pl. 9-a.

de ornamente, pe când autorul nostru ne dă serii foarte bogate. O altă publicație cu deseneuri, după biserica noastră, ne-

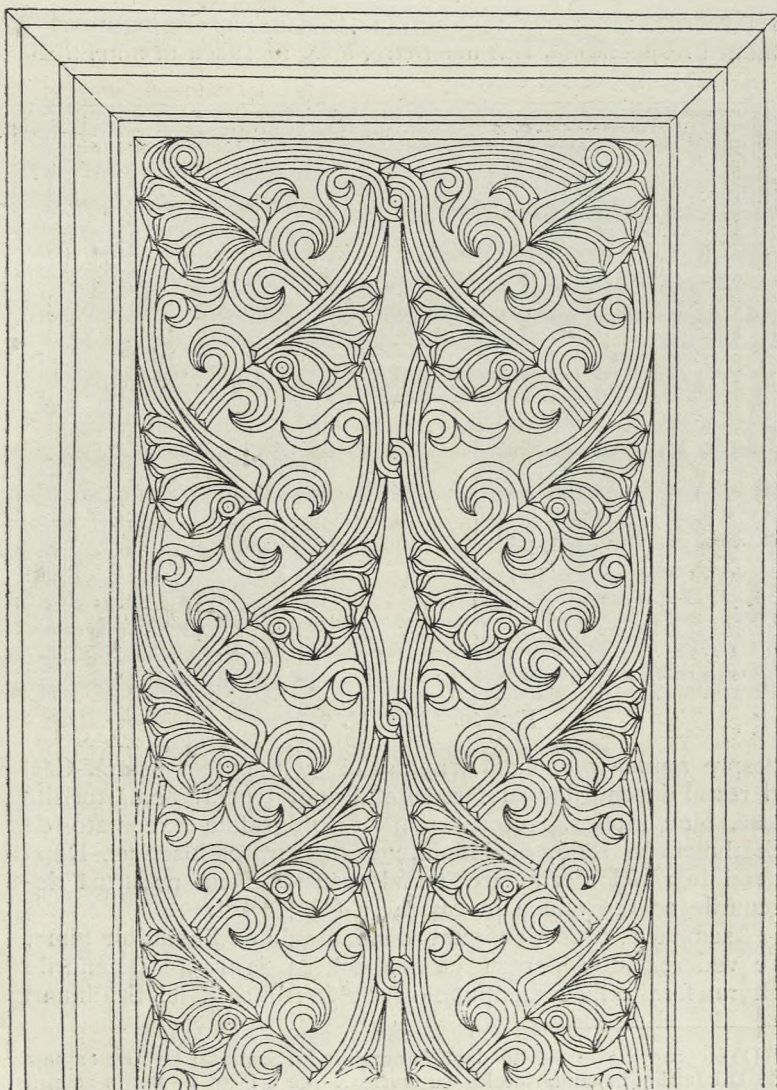

Fig. 18. — Desenul originalului.

existând, s'ar putea presupune că, în afară de cele astfel împrumutate, toate celelalte numeroase reproduceri sunt după

releveurile proprii ale autorului. Ceeace ar fi însemnat o muncă respectabilă. Din nefericire, însă, nici această nouă iluzie

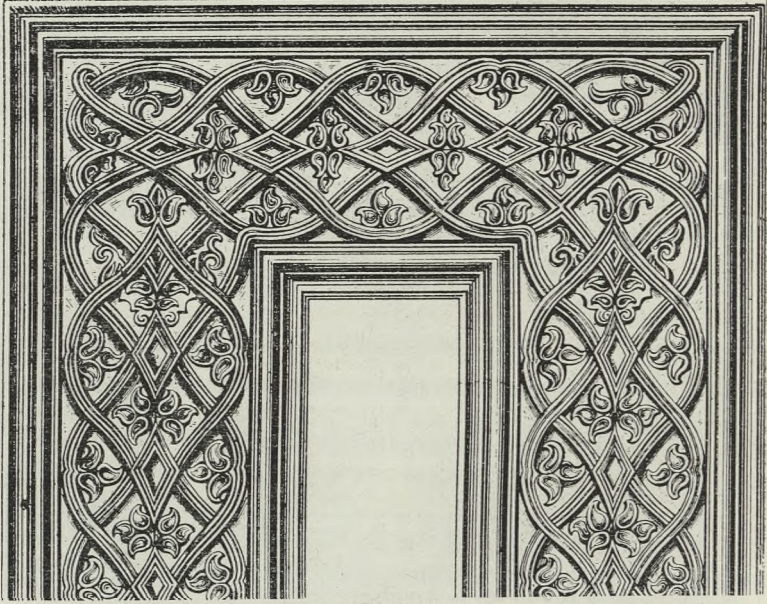

Fig. 19.—Iaffé, pl. 9 b.

despre munca personală a autorului nu o putem păstră. Căci și restul desenerilor sunt rezultatul unor trucuri nemărturisite însă, bine înțeles. Autorul a mărit fotografiile executate de Szathmari în 1866, deci înainte de restaurarea bisericii. După detaliile astfel mărite, arhitectul nostru a făcut pe urmă desenerile ce reproduce în cartea sa (1).

Asemenea procedee sunt condamnabile din îndoit punct de vedere. întâi pentru că autorul își însușește desenerile altora, fără a face mențiune specială. Albumul lui Szathmari

(1) Reproductorile mărite după fotografiile lui Szatmari au fost expuse de D-1 Iaffé și în conferințele—cu muzică!!—ce a făcut în Berlin asupra bisericii. Desenerile după aceste fotografii au fost trimise personalităților din țară, implorându-li-se ajutor pentru o lucrare așa de mare concepută. Nimeni nu putea bănui reava credință a autorului, care se împănă cu munca altora. În loc de a le utiliza așa de rău, ar fi fost mult mai util dacă le-ar fi reprodus, aducând astfel și o contribuție serioasă la capitolul restaurării bisericii, despre care nu spune nimic nou.

este citat numai în lista bibliografică, fără indicație că e un album cuprinzând 14 fotografii de format 30×40 cm. La

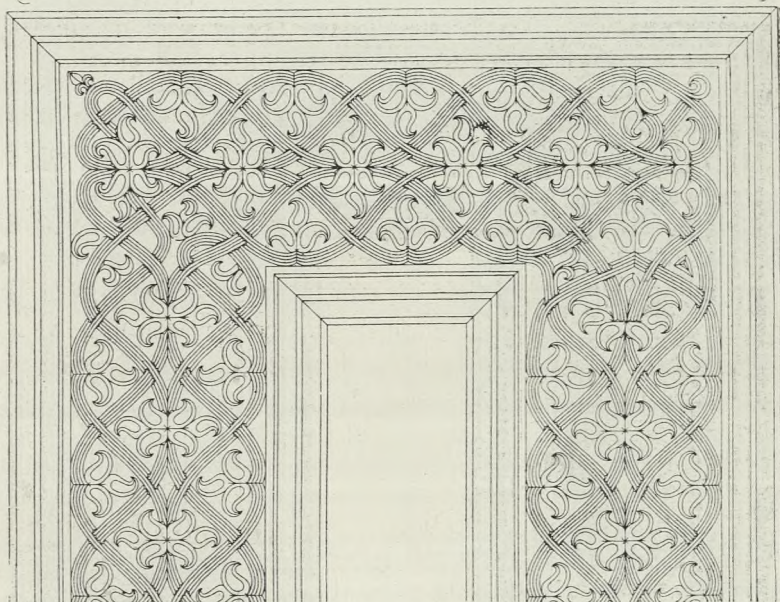

Fig. 20.— Desenul originalului.

această acuzație de ordin moral se adaugă alta de natură științifică: reproducerile nu mai corespund realității de azi. Ele sunt deci falsificate, și aceasta este vina cea mai grea ce apasă pe D-l Iaffé, fără ca ea să atingă de loc pe predecesorii săi, de care s'a servit atât de larg. Căci atât Reissenberger, la 1860, cât și Szathmari, la 1866, au redat, bine înțeles, starea bisericii din acele timpuri și prin procedeele de cari dispuneau atunci. În urma restaurării, însă, s'au întregit toate lipsurile și s'au reparat deteriorările, preînoidu-se unele, așa încât azi monumentul are o înfățișare altfel desăvârșită decât acum o jumătate de veac. D-l Iaffé însă ne dă azi reproducerile de acum cincizeci de ani, pe cari le-a escamotat în așa fel, ca să ne facă să credem că sunt lucrarea sa proprie. Planșele așa de presumțioase ale D-lui I. mai păcătuiesc și prin lipsa unor indicații precise a desenurilor, prezintate de-avalma sub titluri vagi. Nicăieri nu ni se indică locul sau mărimea rozetelor reproduse, amestecându-se cele mici și profilate cu cele mai mari aplicate direct pe zid.

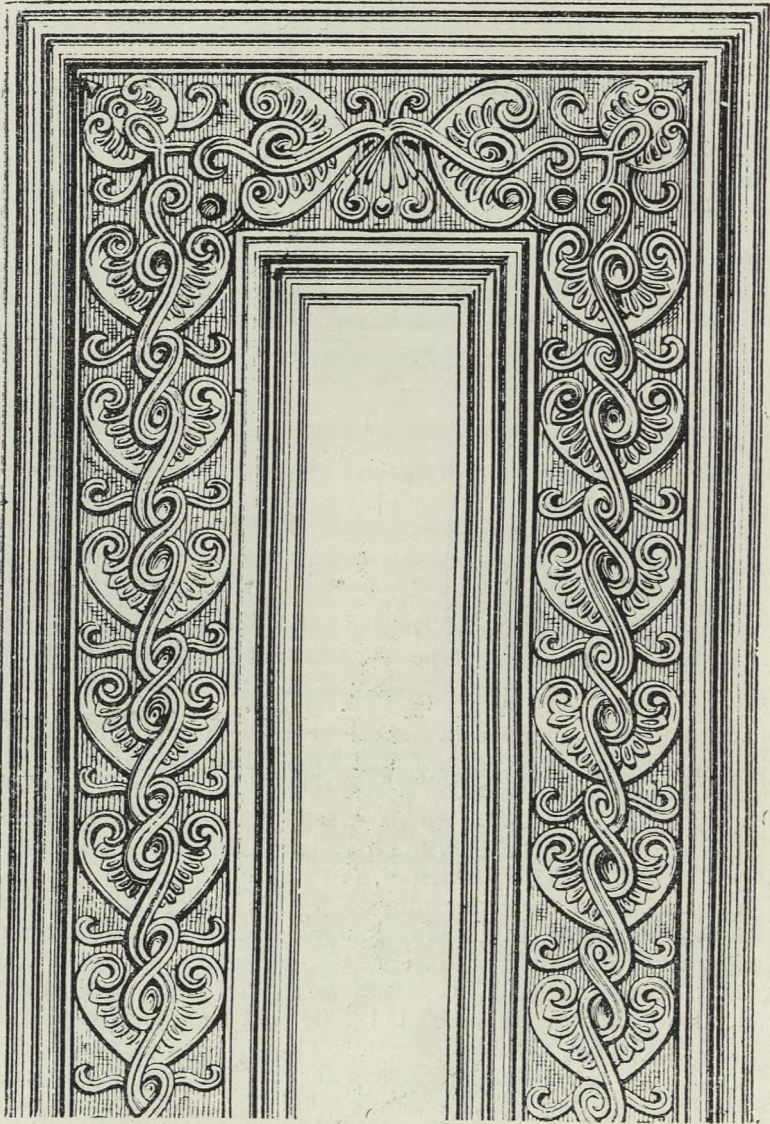

Fig. 21.— Iaffé, pl. 9-a.

Comparațiile grafice ce urmează vorbesc singure. Fig. 1 este reproducerea întocmai, chiar în aceeași mărime, a ilustrației

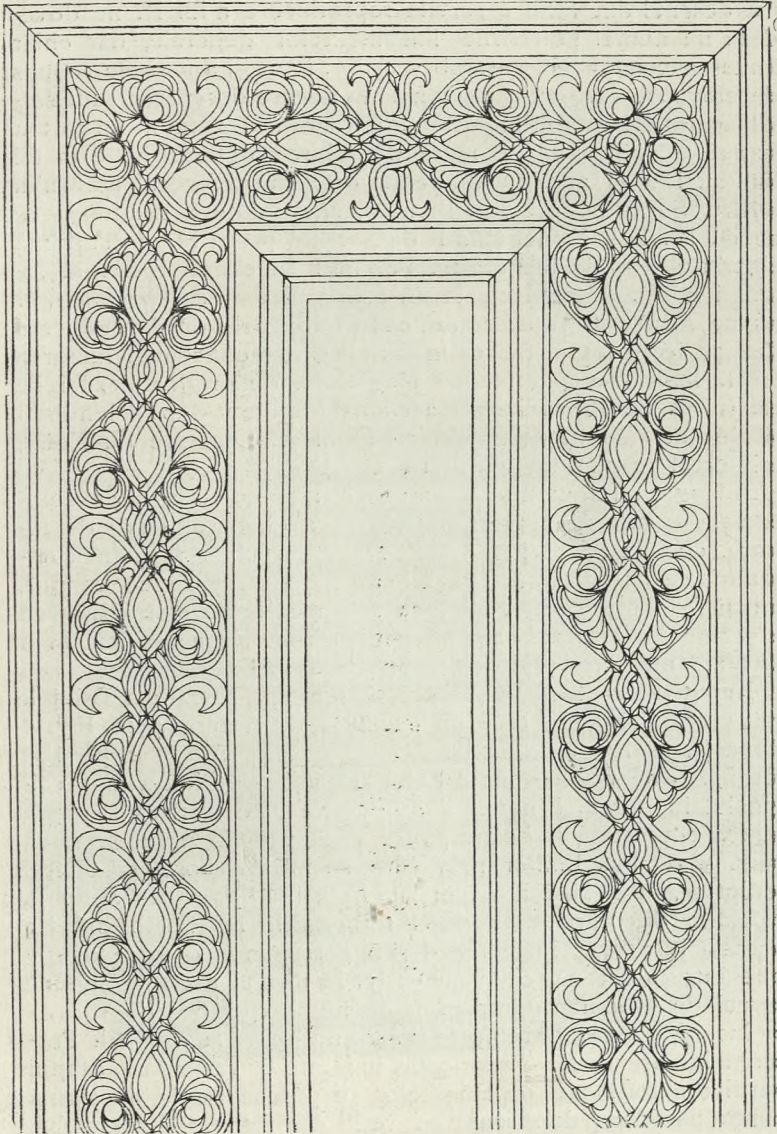

Fig. 22.— Desenul originalului.

din Reissenberger p. 194; fig. 2 de asemenea e reproducerea întocmai a aceluiași desen după planșa 9 din lucrarea dui Iaffé.

Că desenul din Iaffé e servila reproducere a lui R. ne dovedesc nu numai potrivirile lineamentelor generale, dar chiar imitarea exact aceiași a arabescurilor. Până și așa zisele «coups de crayon», care sunt personale la fiecare desenator, sunt servil aceleași la ambii în partea inferioară a desenului. La partea superioară constatăm o mare deosebire: desenul nu e la fel limitat. Dar și această diferență este în defavorul autorului nostru. Suprimarea e intenționată, căci înlătură secțiunea ce ne dă R.. D-l I. neputând da secțiile peste tot, le suprimă chiar acolo unde le găsește. Pe când în cadrul redus al lucrării lui R. desenul ce ne dă este suficient ca specimen, el nu ne mai poate satisface azi, când mijloacele de reproducere s'au perfecționat și față de măsura în care e concepută lucrarea lui I. Iar dovada diferenței plagiatului de originalul zilei de azi reiese din reproducerea aceluiași fragment după splendidul și absolut exactul desen datorit D-lui A. Lecomte du Noüy, arhitectul restaurator al bisericei.

Adaog că fragmentul de arabesc, ales ca termen de comparație, e luat din partea inferioară a chenarului ușii de intrare, deci la îndemâna oricui. Dacă dar chiar asemenea desenuri, ce cu ușurință D-l I. le-ar fi putut reproduce singur, totuși le copiază după alții, cu atât mai lesne se înțelege că a recurs la ajutorul altora pentru rozetele ce se află la o distanță mai mare de ochiul privitorului.

Neputând reproduce și corectă întreaga lucrare a D-lui I. mă voi limita a da câte un exemplu de fiecare speță. Fig. 4 după R. p. 199 e întocmai aceiași ca fig. 5 din I. pl. 10; Iar fig. 6 ne redă desenul D-lui Lecomte du Noüy după originalul în piatră. Singura deosebire la I. e mărirea și suprimarea conturului indicând piatra, ce se vede la R. Incolo totul, până și rețeaua liniilor prin care se indică suprafața pietrei sculptate, este la fel. Asemenea indicații lipsesc de altfel la celelalte deseneuri luate după fotografiile lui Szathmari. La această identitate între fig. 4 și 5 corespunde o mare deosebire între acestea și cea următoare. În primul rând se impune cercul de ornamente întrerupte cu nume specifice de «olive» ce înconjoară rozeta mijlocie și care nu există la original. Prezența lor are la R. o explicație. Înainte de restaurare, asupra părților ajurate ale ornamentelor se pusese rețele de sârmă contra păsărilor, după cum se vede din fotografiile timpului. Aceste rețele, redate în desen prin dungile închise ale rozetei, erau ținute de cercuri de fier. Asemenea cerc întretăiat de sârme a fost fotografiat de R., iar d I. redă același adaos, care

Monăstirea din Curtea de Argeș, pe la 1860, după fotografia Th. Hansen.

nu mai există bine înțeles. În aparență mică, această alterare a originalului schimbă însă cu totul caracterul motivului, introducând elemente streine cari nu există în realitate. Și cu toate că în liniamente generale desenele R.-I. se apropie de original, în cazul de față totuși, din cauza interpretării lor cu totul neînțeleasă ca tehnică, nu redau deloc caracterul adevărat al sculpturilor dela Argeș. Valoarea deosebită a acestora constă tocmai în împletiturile particulare și întretărirea proprie a numeroaselor fâșii ale arabescurilor.

Tot copiată întocmai după R. p. 199 este și fig. 7 reprodusă după pl. 10 din I. Comparând-o cu fragmentul după desenul d-lui L. d. N. (fig. 8) constatăm cât se pierde finețta și bogăția uimitoare a originalului în grosolana și îmbâcsita reproducere din I. Dar în afară de superioritatea desenului bogat al stelelor ce ornează interstițiile, se observă și întreprurerea liniilor împletite cari în original leagă toate părțile admirabilului desen. Interesantă mai ales este ramificarea și savanta suprapunere a împletiturilor și a intersecțiilor, care nu este evidentă în reproducerea cu totul banală din I.

Cu aceste exemple, ce nu sunt unice însă, închei lista jafului făcut de d-l Iaffé în publicația lui R. Locul de colaborator gratuit al d-l I., îl ia acum Szathmari. În fotografiile lui se regăsesc toate fețele bisericei cu numeroasele lor ornamente. Pe acestea d-l I. le-a mărit și după ele a executat apoi desenele sale, ferindu-se bine înțeles să destăinuască origina lor. Publicarea însă a rozetei reprodusă sub fig. 9 ne-a provocat nedumerire asupra sorginței desenurilor d-lui I., care singur confirmă (pag. 74) înlocuirea acelei rozete cu prilejul restaurării (1). Cercetând de unde și-a putut procura acest desen, am găsit că fosta rozetă este reprodusă în fotografiile lui Szathmari. Odată pus pe această cale, am descoperit cheia tuturor erorilor și împrumuturilor.

Cât de puțin conștiincios s'a făcut chiar copierea fotografiilor mărite ale lui S. ne dovedește fig. 10, a cărei parte mijlocie este după desenul d-lui I. iar chenarul exterior după originalul de azi. Comparându-l cu chenarul dat de d-l I., se

(1) Înlocuirea rozetei este de altfel bine întemeiată. După cum reiese din stilul ei, se vede că nu aparține decorației originale a bisericei. Într'adevăr motivele săpate amintesc creștăturile în lemn ale artei țărănești din regiunea Argeșului. Arabescurile sunt înlocuite prin așa zisul Kerbschnitt. Deasemeni ne asigură arhitectul restaurator că acea rozetă se vede a fi fost pusă ulterior, și trebuie atribuită vreunui meșter local care a cioplit-o după izvoadele sculpturei în lemn, ce-i erau mai familiare.

Detaliu al bisericii M-rei din Curtea de Argeș, pe la 1860,
după fotografia Th. Hansen.

vede enorma deosebire. În locul motivului atât de original în care şuvițe ondulate, întrerupte prin motive florale, învăluiesc niște dungii mediane pornind toate din același unghi deosebit de celalalte, trei, d-l I. ne dă cel mai banal ornament de scoică, împrumutat din vreo lucrare germană. Prin asemenea amestecuri străine se alterează cu totul stilul decorațiunii bisericii. Vina este aceeași ca și cum s'ar profană un poem antic, introducându-se versuri cu totul străine, sau într'un tablou de maestru s'ar face retușe de un zugrav de firme. Motivul acestei culpabile falsificări din partea D-lui I. se explică prin împrejurarea că această rozetă, aflându-se în adâncimea unuia din sânurile bisericii, era fatal mai departe de obiectivul fotografic al lui S. și de aceea a fost reprodusă atât de mic, încât cu greu numai i se putea distinge chenarul. În neșăioasa sa dorință de a da tot mai multe deseneuri, d-l I. nu s'a sfiit să invente, acolo unde S. nu-l mai putea servi în deajuns.

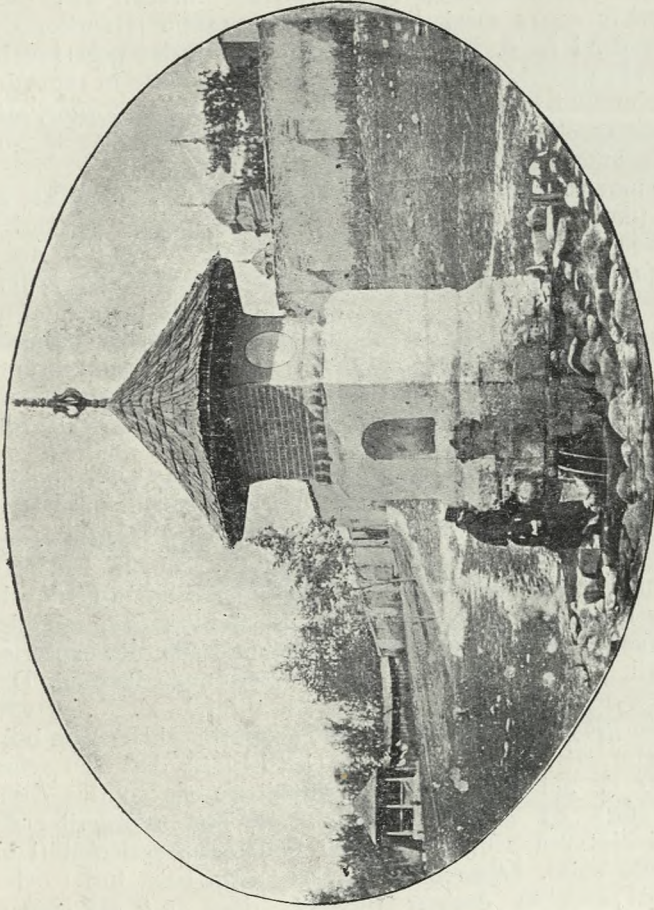
Astfel se explică și toate celelalte alterări ale originalelor, după cum reiese din compararea figurilor ce urmează. Toate rozetele prezintă deosebiri, după cum se poate convinge oricine prin exemplele alăturării desenurilor de sub fig. 11—14.

Dar nu numai motivele mici și migăloase ale rozetelor, dar și toate ornamentele mult mai larg tratate care decorează catul inferior al bisericii precum și chenarele ferestrelor sânt rău interpretate de d-l I. Comparând fig. 15 cu 16 reiese deosebirea, mai ales la intersecția mediană a împletiturilor, unde d-l I. prin adaose cu totul streine, distruge caracterul propriu al motivului original.

Încă și mai izbitoare e diferența între fig. 17 și 18. În locul împletiturilor, care leagă cele două secțiuni ale desenului, s'au introdus niște mărgelile comune; motivele florale s'au amplificat pe deoparte și s'au redus pe de alta, așa încât motivul în întregime este cu totul altul și incomparabil inferior.

Chenarul de sub fig. 19 deasemeni prezintă la intersecții romburi, pe când în original ele sânt rezultate din întretărirea bandelor neîntrerupte ale desenului.

În mod scandalos este prefăcut și redus chenarul de sub No. 22 în desenul d-lui I. fig. 21. Spiralele, ce se înlănțuiesc ca motiv median dominant al interpretării d-lui I., nici nu există ca atare în original. Interstițiile mijlocii din partea superioară au fost cu totul suprimate și înlocuite prin comune «Schnörkeleien», singura denumire ce se poate da reducerilor nepricepute ale d-lui I. Sărăcia interpretării reiese și din indicarea celor două cercuri izolate sus, cari corespund unor nexuri de împletituri admirabil studiate în original.

Fântâna lui Manole cu M-rea din Curtea de Argeș, dinspre SV.,
după fot. Szathmari, 1866.

Deosebirile, chiar oricât de mici în aparență, sunt de natură a falsifica cu totul caracterul propriu al ornamenticeii dela Argeș. Aceste arabescuri interesante și uimitoare prin infinitatea variațiilor devin, atât ca compoziție cât și ca tehnică, de o nespūsă banalitate când sunt neînțelese interpretate, cum le vedem în opera d-lui Iaffé. Toată gingășia trăsurilor de-senurilor d-lui L. d. N., cari în realitate se traduc prin muchii ascuțite ale pietrei, reapar simplificate și înbâcșite în reproducerele volumului în cestiune. Iar intersecțiile arabescurilor, atât de savant combinate în original, sunt pătate prin adaosul personal ale autorului, care vulgarizează motivele.

Profusiunea de desenhuri, ce împănază cartea, dovedește că autorul ținea să se adreseze specialiștilor, singurii pe cari îi interesează toate variantele ornamenticeii dela Argeș. Pe aceștia însă, desenhurile astfel maltratate îi vor decepționa asupra valorii monumentului nostru. Astfel în loc de a ne face un serviciu, lucrarea d-lui I., ne compromite din potrivă însemnătatea bisericeii dela Argeș. De aceea am insistat atât asupra falsificatelor dovedite. E de datoria noastră să arătăm cât de deosebită și superioară e realitatea de surogatul ce ni se dă.

Tot în vederea specialiștilor, și spre a da o aparență savantă lucrării sale, d-l I. mai adaogă și o sumă de planuri, secții etc. Mai toate sunt, din nefericire, deasemenea false. Secțiunea prin axa longitudinală ce ne dă în planșa No. 15 d. ex. nu este alta decât mărirea secțiunii lui R. Tab. II. Pentru a mască împrumutul nemărturisit, umple suprafețele goale ale pereților cu reproducerea puțin plăcută a picturilor, schimbă unele mici detalii ce nu existau în planul lui R., anterior restaurării, și-și crede astfel salvată paternitatea lucrării. Din alăturarea acestei secțiuni cu aceea a d-lui L. d. N., se văd indicațiile greșite în construcție, în proporția zidăriei, în bolțile turlelor etc., cari persistă încă la d-l Iaffé deși s'au scurs peste 50 de ani dela releveul după care s'a condus d-sa. Dar în afară de amănunte, cum d. ex. lipsa scurgerilor de apă și deosebirea profilurilor, mai constatăm și deosebiri în construcție chiar. Lipsa bolților, cari susțin baza turlei celei mari, ar pereclita desigur biserica, dacă ar fi așa cum o arată secția d-lui I. În realitate însă ele există, după cum se vede în fig. 24.

Opresc aci comparațiile destăinuitor. Căci presupunem că aceiași jale față de monumentul astfel desfigurat și același desgust adânc, care m'au stăpânit descoperind procedeele puțin demne ale autorului, vor fi cuprins și pe cetitor.

Am crezut necesar însă să aduc cât mai multe probe și să desvăluie întregul sistem al autorului, pentru ca oricine să se convingă că sentința astfel dată exclude posibilitatea unei replici. Publicarea, sper apropiată, a tuturor desenurilor originale va întări și mai bine aserțiunile de față.

Dovada este pe deplin făcută: lucrarea nu este de loc la înălțimea subiectului ales, iar autorul este nedem de înalta ocrotire ce i s'a acordat. Organele noastre competente, și în special administrația Casei Bisericești, ar trebui să fie mai prevăzătoare în acordarea protecției și ajutorului lor. Căci, o repet, lucrări de acest fel compromit reputația monumentelor noastre, în ochii cunoscătorilor. Iar drept o simplă scriere de vulgarizare nu poate trece pretențioasa și scumpa carte. Suntem mai în câștig așteptând încă pe specialiștii recunoscuți, cari să ne arate valoare adevărată a monumentelor din țară, decât permițând ca ele să fie astfel ponegrite de nechemați ca d-l Iaffé.

Frumoasa întemeiere a lui Neagoe Basarab, căreia primul Rege al României i-a redat splendoarea de odinioară prin inteligenta și conștiințioasa restaurare a d-lui Lecomte du Noüy, merită o soartă mai bună.

Aceia însă, căroră le sunt într'adevăr scumpe rămășițele străbunilor, nu trebuie să cruțe nimic pentru a le lua apărarea stabilind adevărul, ori care ar fi neajunsurile la care s'ar expune. De acest singur gând am fost însuflețit în îndeplinirea acestei într'adevăr penibile sarcini. Căci, în locul criticei, ași fi preferit de sigur să nu spun decât bine despre o lucrare asupra frumoasei și interesantei noastre biserici.... *Sed magis amica veritas.*

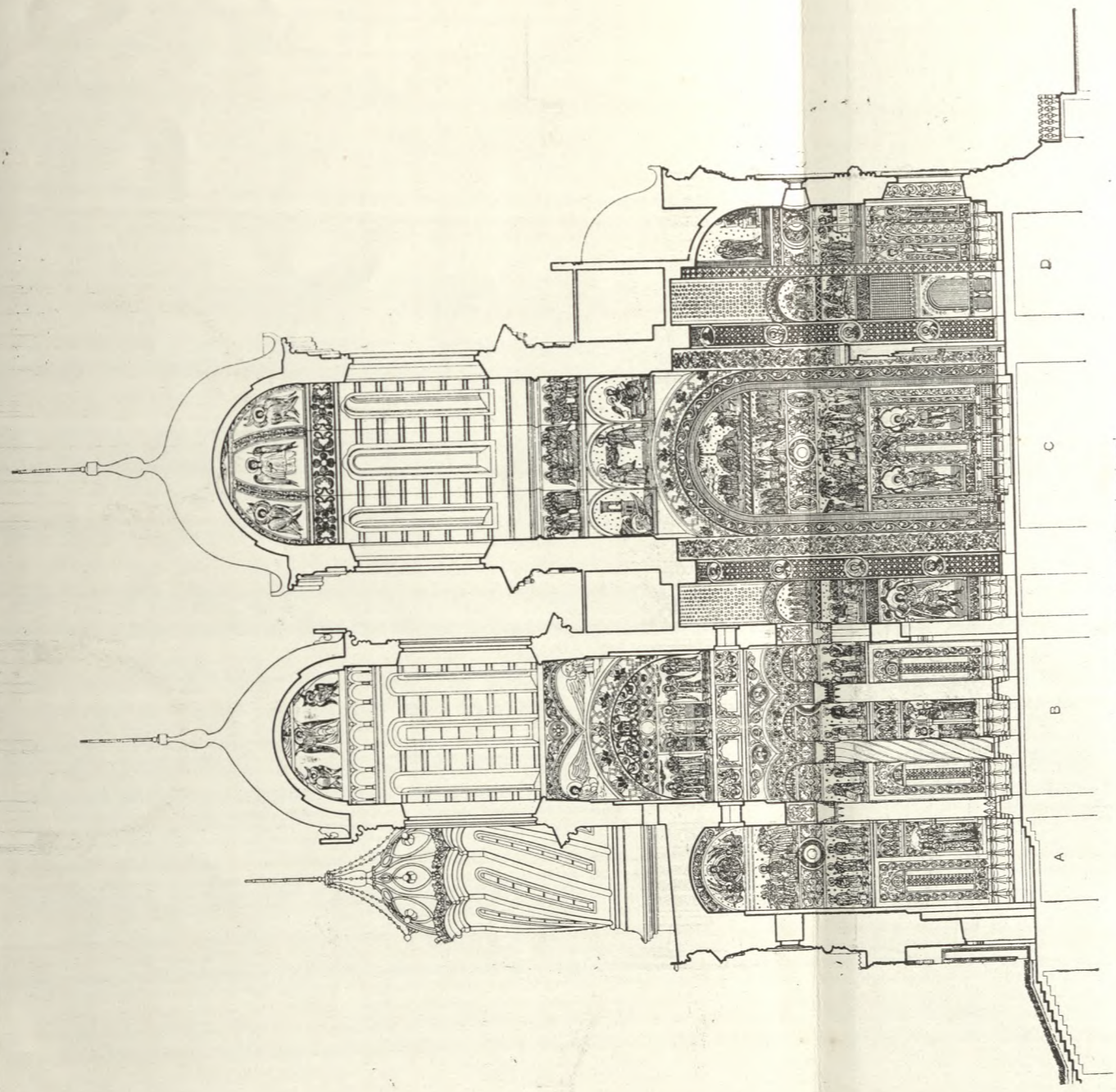

Fig. 23.—Planul secțiunii. Iași, pl. 15, după Reissenberger pl. II.

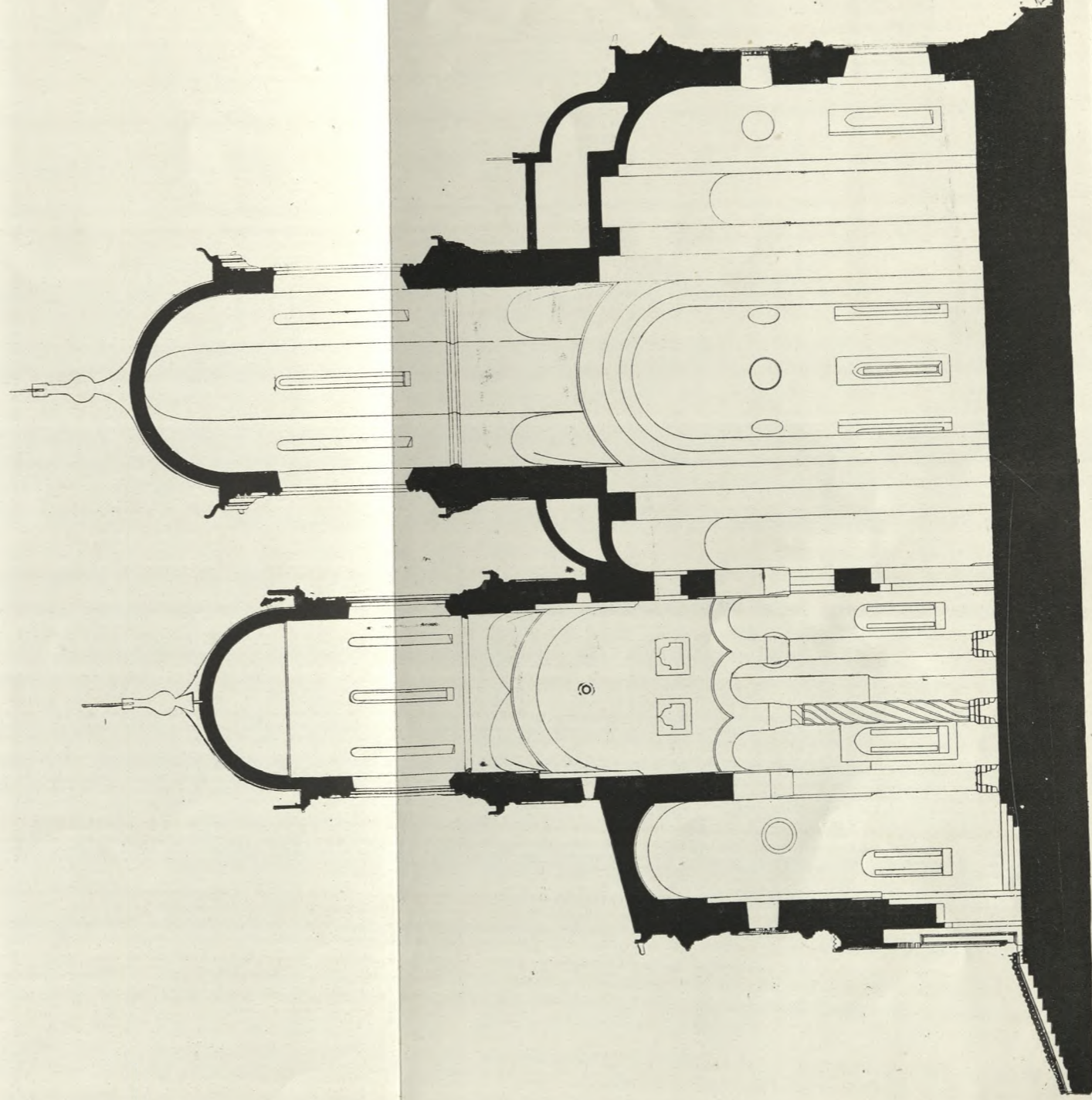
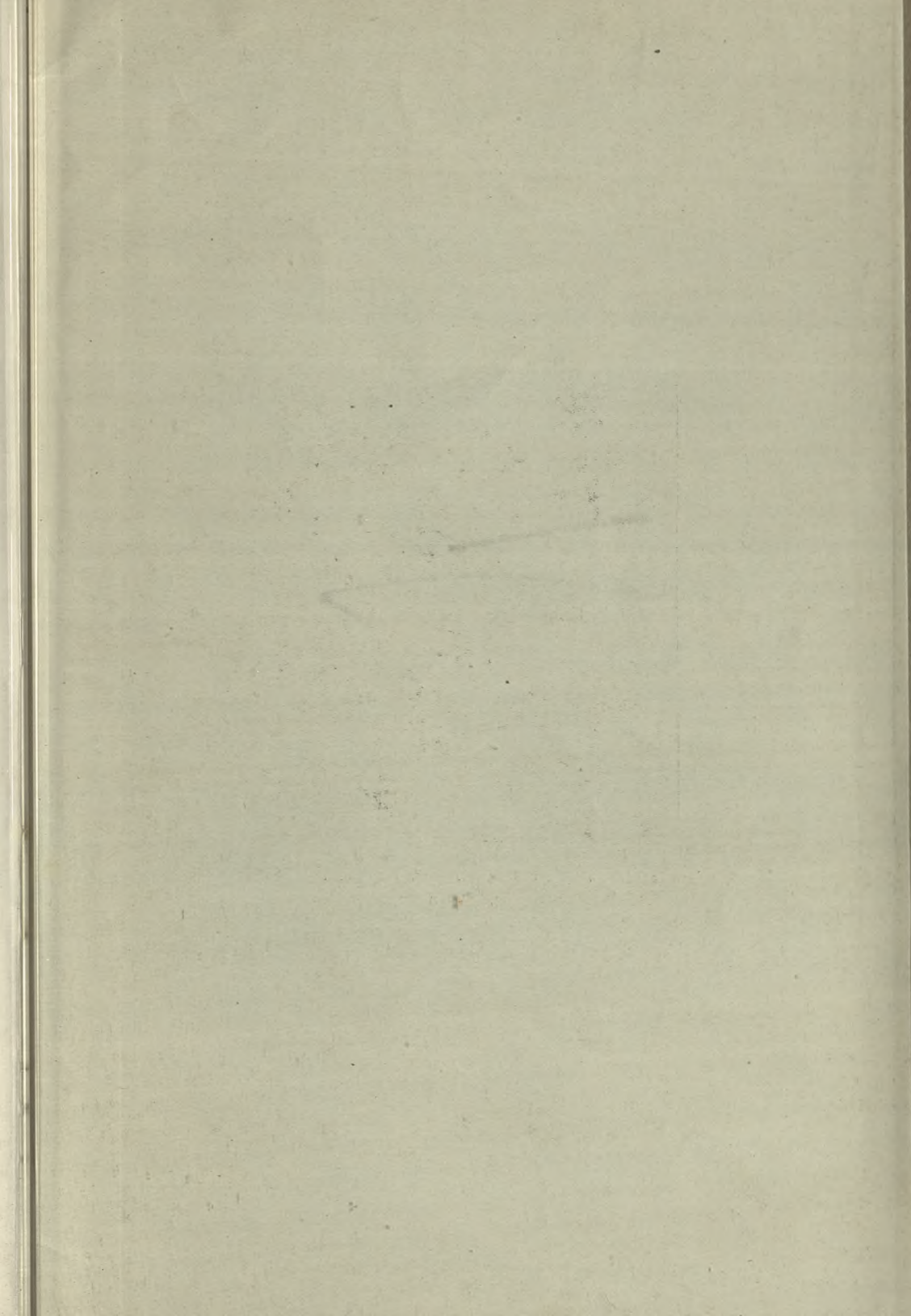
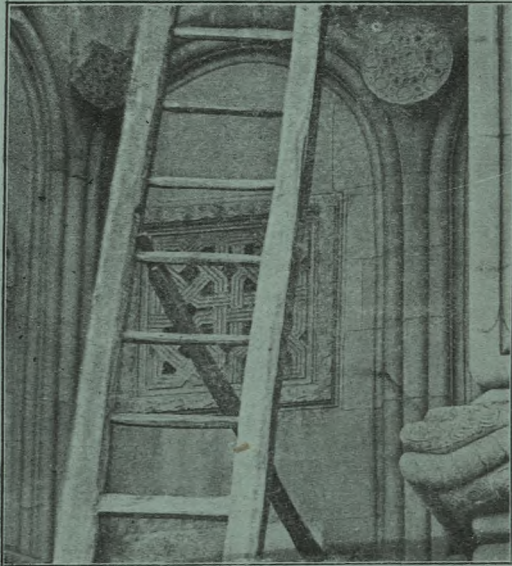

Fig. 24. Planul secțiunii mediane a bisericii, după original.

Detaliu din fotografia lui Szathmari, reprezentând rozeta
de sub fig. 10 din text.